

Dr. sc. Sunčica Oberman Peterka
izvanredni profesor
suncica@efos.hr

UDK 65.012:37(497.5 Osijek)
Izvorni znanstveni članak

Dr. sc. Mirela Alpeza
docent
malpeza@efos.hr

Sveučilište J. J. Strossmayera
Ekonomski fakultet u Osijeku
Gajev trg 7, 31000 Osijek
tel:+38531224426; fax:+38531211604

KONCEPT PODUZETNIČKOG OBRAZOVANJA – PRIMJER MEĐUNARODNOG CENTRA ZA PODUZETNIČKE STUDIJE SVEUČILIŠTA J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU

SAŽETAK

Poduzetničko obrazovanje je područje rastućega interesa na sveučilištima, poslovnim i javnim školama širom svijeta. Najvažnija uloga poduzetničkoga obrazovanja je razvijanje poduzetničkih vještina, ponašanja i osobina, koji će pojedincima osigurati snalaženje u uvjetima velike nesigurnosti i kompleksnosti uvjetovane pritiscima globalizacije na društvo, organizaciju i pojedinca. Unatoč tome, među teoretičarima ovog područja još uvijek ne postoji konsenzus oko koncepta poduzetničkoga obrazovanja, što dovodi do različitih shvaćanja o tome što bi trebao biti cilj poduzetničkoga obrazovanja, kako se organizira, kojim metodama i pedagogijom se služi te tko je kompetentan i tko treba sudjelovati u izvođenju programa. Pojava sve većeg broja poduzetničkih programa generirala je čitav niz važnih pitanja čiji odgovori omogućuju definiranje okosnice sadržaja, izvedbe i organizacijskog pozicioniranja poduzetničkoga obrazovanja.

U ovom radu analizirani su razvoj i pozicioniranost poduzetničkih programa na Sveučilištu J. J. Strossmayera u Osijeku koji se razvijaju u okviru Međunarodnog centra za poduzetničke studije (ICES – International Centre for Entrepreneurial Studies).

Ključne riječi: poduzetničko obrazovanje, poduzetništvo, sveučilište

1. Značaj poduzetničkoga obrazovanja

Učenje o poduzetništvu i za poduzetništvo predstavlja sve važnije gledište kurikuluma u zemljama članicama EU. Jedna od 8 ključnih životnih kompetencija¹, važnih za osobno ispunjenje i razvoj pojedinca, definiranih od strane EU je i poduzetništvo.

Istraživanje² EU o učincima poduzetničkoga obrazovanja u visokom obrazovanju pokazalo je da poduzetničko obrazovanje ima pozitivan utjecan na razvijanje poduzetnoga duha mladih ljudi, njihove namjere prema otvaranju vlastitoga poduzeća, njihovu zapošljivost i u konačnici na njihovu ulogu u društvu i gospodarstvu. Neki od društvenih i ekonomskih čimbenika koji su doprinijeli razvoju poduzetničkoga obrazovanja su (Ronstadt, R., 1985:12): prihvaćanje da se poduzetništvo može naučiti, a samim tim i podučavati i da ne moraju samo "rođeni" poduzetnici biti uspješni, rastući interes za poduzetničke tečajeve od strane studenata *biznisa* i od strane poslovnih ljudi zainteresiranih za vještine koje su im potrebne za razvoj njihovih poduzeća, rastući interes za poduzetništvo kao područje istraživanja i učenja, rastući broj istraživanja iz područja poduzetničkoga obrazovanja.

O poduzetničkom obrazovanju sve se više govori, ali pod pojmom *poduzetničko obrazovanje* različiti autori podrazumijevaju različite stvari. Za razliku od nekih autora koji poduzetničko obrazovanje usko vezuju uz malo poduzeće, njegovo pokretanje i razvoj (Kourilsky, 1995, citirano kod Jones i English, 2004; Alberti, 1999, citirano kod Holmgren & From, 2005), sve više autora (Gottlieb i Ross, 1997, citirano kod Jones i English, 2004; Sjøvoll & Skåland, citirano kod Holmgren i From 2005:385; Hannon, 2005) na poduzetničko obrazovanje gledaju šire, ne dajući mu isključivo i samo ekonomsku relevantnost. Pojedinci mogu primijeniti poduzetničke karakteristike, ponašanja i atribute u različitim kontekstima, ne samo poslovnim.

Poduzetničko obrazovanje ima značajnu ulogu u stvaranju kapaciteta organizacija i pojedinaca

1 Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework, European Communities, 2007., http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf (preuzeto 15.04.2013.)

2 Effects and impact of entrepreneurship programmes in higher education, Brussels, March 2012, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/files/education/effects_impact_high_edu_final_report_en.pdf, 10.05.2013.

za suočavanje s kompleksnošću i nesigurnošću okruženja u kojemu djeluju (Gibb i Cotton, 1998). Ono razvija proaktivnost, inovativnost i odgovornost pojedinca, te spremnost na preuzimanje rizika u donošenju odluka i rješavanju problema.

2. Ciljevi poduzetničkoga obrazovanja

Poduzetničko obrazovanje može imati različite ciljeve i rezultate – od stvaranja novoga pothvata do razvoja poduzetničkih osobina, vještina i ponašanja. Ciljevi poduzetničkoga obrazovanja ne smiju se isključivo vezati uz poticanje studenata na pokretanje i vođenje vlastitoga posla, budući da poduzetništvo nije isto što i osnivanje i vođenje maloga poduzeća.

Gibb (citirano kod Hytti i Gorman, 2004) je ciljeve poduzetničkoga obrazovanja svrstao u tri skupine:

1. Naučiti razumjeti poduzetništvo
2. Naučiti biti poduzetan
3. Naučiti biti poduzetnikom.

Prvi cilj poduzetničkoga obrazovanja vezan je uz razvoj širokog razumijevanja o poduzetništvu i posebno ulozi poduzetnika i poduzetništva u modernom društvu i gospodarstvu. Ovaj cilj usmjeren je na cjelokupnu populaciju, kao i skupine posebno zainteresirane za poduzetništvo i predstavlja prvu stepenicu u pripremanju ljudi za poduzetničku karijeru. Operacionalizacija ovoga cilja najčešće se provodi kroz pružanje informacija putem medijskih kampanja i/ili seminara, predavanja organiziranih za studente na svim razinama obrazovanja, kao i za širu populaciju.

Drugi cilj se odnosi na osposobljavanje pojedinaca za preuzimanje odgovornosti za svoje obrazovanje, karijeru i život, odnosno osposobljavanje pojedinaca za poduzetnički pristup životu. Kao rezultat poduzetničkoga obrazovanja ljudi bi trebali djelovati spontano poduzetnički u svim životnim situacijama. Ovaj cilj se ostvaruje raznim treninzima koji imaju naglasak na poduzetničkom procesu i/ili timskom radu i projektnim zadacima, kao dvjema komponentama, karakterističnima za suvremene organizacije.

Treći cilj poduzetničkoga obrazovanja odnosi se na pripremanje pojedinaca da postanu poduzetnici te da upravljaju novim poduzećem. Ovaj cilj ostvaruje se kroz "vježbanje" poduzetništva u simuliranom okruženju te kroz osiguravanje osnovnih vještina i informacija o tome "kako" pokrenuti i voditi malo poduzeće i "kako" biti poduzetnikom.

3. Ključne komponente poduzetničkoga obrazovanja

Pojava i sve veći broj poduzetničkih programa sa sobom je donio i veliki broj pitanja i problema. Najčešća pitanja vezana uz poduzetničko obrazovanje su (McMullan i Long, 1987; Levie, 1999; Gibb, 2002):

- Što je koncept poduzetničkoga obrazovanja?
- Kako smjestiti poduzetničke programe (prihvaćenost od strane sveučilišta)?
- Kako segmentirati korisnike i definirati njihove potrebe?
- Kako organizirati znanje i koju pedagogiju koristiti?
- Tko treba predavati poduzetništvo?
- Kako vrjednovati programe, kako ocjenjivati studente?
- Kako riješiti financiranje poduzetničkih programa?
- Tko su nositelji poduzetničkoga obrazovanja?

Navedena pitanja predstavljaju ujedno i okosnicu sadržaja, izvedbe i organizacijskog pozicioniranja poduzetničkoga obrazovanja. O odgovorima na ova pitanja ovisi kako će se poduzetničko obrazovanje razvijati, te čime će jamčiti dobre rezultate, koji se od svakog obrazovanja očekuju, o čemu uvijek ovisi i legitimnost nekoga programa.

3.1. Koncept poduzetničkoga obrazovanja

Među onima koji nude i organiziraju poduzetničke programe ne postoji slaganje oko osnovnog koncepta učenja poduzetništva (Gibb 2002), što odgovara i različito prihvaćenim i korištenim definicijama poduzetništva. Hannon (2005) je klasificirao različite koncepte koji odgovaraju većini poduzetničkih programa. Prva kategorizacija naglašava četiri pristupa

organizaciji poduzetničkih programa:

1. Naglasak na procesu - naglašava se značaj razumijevanja i razvoja sposobnosti koji su temelj poduzetničkoga djelovanja i odnose se na načine na koji poduzetnici djeluju, ponašaju se, gledaju na određene stvari.
2. Naglasak na korisniku - fokusira se na specifične ciljne skupine, koje imaju zajedničke interese kao npr. težnje, iskustvo, profesionalni status, znanstveno područje, tehnološka znanja, kompleksnost/nesigurnost djelatnosti/tržišta i osobni status
3. Naglasak na rezultatu - uzima u obzir očekivanja i želje studenata i vrlo je blizu pristupu, objašnjenom pod točkom 2. Ovaj pristup uključuje i ulogu poduzetničkoga obrazovanja u komercijalizaciji istraživanja i novih znanja pri stvaranju nove vrijednosti.
4. Naglasak na viziji - ovaj pristup uzima u obzir širu ulogu poduzetničkoga obrazovanja kroz stvaranje ili podržavanje budućih društvenih ili ekonomskih događanja. Na poduzetništvo se gleda kao na pokretača stvaranja novih prilika za pojedince i organizacija, a na obrazovanje kao na katalizator promjene.

Najčešće korišten koncept poduzetničkoga obrazovanja je obrazovanje "o", "za" ili "pomoću, posredstvom" poduzetništva.

1. obrazovanje "o" poduzetništvu je pristup koji naglašava bavljenje poduzetništvom kao znanstvenom disciplinom.
2. obrazovanje "za" poduzetništvu ima za cilj pripremiti pojedince za poduzetnički život ili neposredno iskorištavanje prilike kroz kreiranje novoga posla ili pothvata.
3. obrazovanje "posredstvom" poduzetništva sugerira da se poduzetništvo može naučiti ili podučavati kroz druge kolegije, kao temeljna kompetencija ugrađena u druge kontekste, ne samo u menadžment i biznis.

Volkman (2004) prihvaća podjelu koncepata poduzetničkih programa, navedenu u studiji, koju je 2002. godine napravio Cornell University iz SAD. Studija pravi razliku između dvije vrste programa: fokusiranih i sveučilišnih. Program je fokusiran, ako su nastavno osoblje i studenti smješteni u znanstvenom području ekonomije ili kombinirano ekono-

mije i inženjerskih studija. Sveučilišni programi su oni koji kao ciljnu skupinu imaju studente i izvan ekonomije i inženjerskih programa. Ono što čini program sveučilišnim je njegova dostupnost svim studentima sveučilišta.

Potencijalni individualni i organizacijski „korisnici“ poduzetničkoga obrazovanja uključuju sve, a ne samo buduće poduzetnike: liječnike u ambulanta-ma i bolnicama, medicinske sestre, ravnatelje škola, nastavnike i učitelje, djelatnike zaposlene u javnim službama, bankare, glumce, glazbenike i druge umjetnike, znanstvenike na sveučilištima, nezaposlene, istraživače, svećenike i crkvu, i brojne druge. Što oni trebaju znati, zašto to trebaju znati i kako ta znanja mogu prilagoditi i razviti prema sebi, kako bi se borili i možda čak i uživali u neizvjesnosti i nesigurnosti temeljna su pitanja kojima bi se trebalo baviti poduzetničko obrazovanje. Na taj način, bit će moguće zaključiti što šira paradigma poduzetništva znači i što može ponuditi.

3.2 Gdje smjestiti poduzetničke programe (prihvaćenost od strane sveučilišta)?

Većina je poduzetničkih programa u svijetu nastala u poslovnim školama. Međutim, pitanje je koliko poslovne škole mogu biti nositelji razvoja poduzetničkoga obrazovanja, s obzirom na njihov fokus na analitičko rješavanje problema i nesklonost preuzimanju rizika, kao i naglasku na velika i srednje velika poduzeća (Gibb, 2002). Upravo zbog toga, neki autori (McMullan, Long 1987, Gibb, 2002) smatraju kako je logično mjesto za smještanje poduzetničkih programa i razvoj poduzetničkoga obrazovanja upravo sveučilište, a ne neki od njegovih dijelova. Međutim, smještanje poduzetničkih programa unutar sveučilišta ima niz prednosti i nedostataka.

Prednosti su u tradiciji, ali i izloženosti pritisku za promjene. Sveučilišta osiguravaju pristup širokom spektru znanja, imaju potencijal za privlačenjem znanstvenika, ali i praktičara te imaju iskustvo u obrazovanju budućih znanstvenika, što je vrlo važno za razvoj poduzetništva kao znanstvene discipline. Sve je više i pritisaka na sveučilište za konkretnim doprinosom gospodarskom razvoju zajednice u kojoj sveučilište djeluje, a poduzetnički program može biti pokretačka snaga za pragmatičnom institucionalnom promjenom, te ga čini važnom komponentom modernog sveučilišta (Oberman Peterka, 2008).

Osnovni nedostaci sveučilišta su njegova birokratiziranost, raširenost unutrašnjih političkih sukoba, nespornost na prihvaćanje novoga i vrlo spora promjena. Ono što se događa širom svijeta je veliki politički pritisak za promjenom sveučilišta te podrška za razvojem nove uloge sveučilišta gdje će sveučilišta prihvatiti veću odgovornost za tehnološki, ekonomski i društveni rast i razvoj.

3.3 Kako segmentirati korisnike i definirati njihove potrebe?

Rast broja poduzetničkih programa posljedica je rastuće potražnje za poduzetničkim obrazovanjem. Postoje tri izvora potražnje za poduzetničkim programima: vlada, studenti i poslovni sektor (Jack i Anderson, 1999).

S obzirom na političku odgovornost za razvoj zemlje, vlada od poduzetničkoga obrazovanja očekuje utjecaj na poboljšanje gospodarske situacije u društvu kroz stvaranje novih, inovativnih poslova. Pored stvaranja novih poslova, vladin interes je i jačanje inovativnosti koja je neodvojivi dio poduzetništva i značajno doprinosi gospodarskom razvoju. Poticanje inovativnog poduzetničkog ponašanja svih pojedinaca u društvu jedan je od važnih ciljeva poduzetničkoga obrazovanja. Pored podučavanja za poduzetništvo, važno je podučavati i o poduzetništvu, čime bi se veliki broj javnih službenika osposobio za razumijevanje i upravljanje poduzetničkim procesima u društvu (Blenker et al, 2006). Dvije su moguće grupe razloga zašto bi studenti željeli studirati poduzetništvo (Young, 1997; Blenker et al, 2006). Prvo - studenti mogu željeti osnovati i razvijati vlastito poduzeće ili drugo - mogu željeti doći do znanja koja će im biti korisna za snalaženje u uvjetima sve veće nesigurnosti i kompleksnosti u okruženju u kojem žive.

Ipak, većina poduzetničkih programa fokusirana je uglavnom na studente biznisa, zanemarujući studente ostalih disciplina, što ukazuje na nedostatak posvećivanja pozornosti obrazovnim potrebama različitih skupina studenata, odnosno preuskom shvaćanju i definiranju pojmova poduzetništvo i poduzetničko obrazovanje, vezujući ih isključivo uz poslovni sektor (pokretanje, upravljanje i razvijanje poslovnog pothvata) (Oberman Peterka, 2008).

Treći izvor potražnje za poduzetničkim obrazovanjem je poslovni sektor. Ovdje se od poduzetničkog

obrazovanja očekuje stvaranje pojedinaca koji će se znati suočavati s problemom i rješavati praktične probleme (Jack i Anderson 1999).

3.4 Kako organizirati znanje i koju pedagogiju koristiti?

Najvažnija uloga poduzetničkoga obrazovanja je razvijanje poduzetničkih vještina, ponašanja i osobina, koji će pojedincima osigurati snalaženje u uvjetima velike nesigurnosti i kompleksnosti uvjetovane pritiscima globalizacije na društvo, organizaciju i pojedinca (Gibb i Cotton 1998, Gibb, 2002).

U stvarnom svijetu, poduzetnici imaju ograničene resurse, ne mogu računati na potpune informacije, pokušavaju razumjeti filtere kroz koje prolaze informacije, prepoznaju skrivene planove u ciljevima drugih ljudi i na temelju procjene donose odluke. Samo neke od informacija koje posjeduju su iz provjerenih izvora, ostatak se prikuplja na različite načine. Pritisak uvijek postoji na brže pronalaženje pravih odgovora, za razliku od rješavanja problema u učionici poslovne škole. Zbog toga, pored sadržaja koji doprinose oblikovanju poduzetničkoga ponašanja, potrebna je i odgovarajuća pedagogija (Oberman Peterka, 2008).

Pomak iz okruženja poslovne škole prema poduzetničkom fokusu pretpostavlja promjenu u načinu podučavanja te veću brigu o mogućnosti primjeni stečenoga znanja u praksi. Pedagoški izazov je stvoriti okruženje za učenje koje će osigurati priliku za izgradnju i vježbanjem poduzetničkoga ponašanja, osnaživanjem poduzetničkih osobina i razvojem poduzetničkih vještina. Ovo zahtijeva pažljivu procjenu i odabir između velikoga broja mogućih pedagoških pristupa koji mogu utjecati na razvoj i jačanje specifičnih ponašanja, osobina i vještina (Gibb 2002b).

Osnovni problem u razvoju i primjeni pojedinih pedagoških pristupa je u tome da nisu akademski priznati te je vrlo važno razviti detaljni konceptualni okvir za pedagogiju poduzetničkoga obrazovanja kako bi se tvrdnje kako programi razvijaju određena ponašanja i karakteristike mogle primjereno braniti i mjeriti (Gibb 2002b).

3.5 Tko treba predavati poduzetništvo?

Jedan od problema s kojim se susreću poduzetnički programi na sveučilištima širom svijeta je nedostatak kvalificiranih profesora (Levie 1999, Singh i Magee 2001, Gibb 2002, Katz 2003).

Nedostatak kvalificiranih predavača dovodi do zapošljavanja pojedinaca koji su primarno vezani uz druge, tradicionalne discipline, što rezultira velikim brojem nastavnika bez iskustva u ovome području. Stoga se često naglašava potreba za edukacijom, treningom i razvojem predavača za područje poduzetničkoga obrazovanja, ali i za većim profesionalizmom u poduzetničkom obrazovanju (Singh i Magee 2001, Gibb 2002, Levie 1999). S obzirom na određeni koncept poduzetničkoga obrazovanja, treba razlikovati profesore za poduzetništvo od profesora o poduzetništvu (Levie, 1999). Profesori ZA poduzetništvo najčešće imaju prethodno poslovno iskustvo, za razliku od profesora O poduzetništvu. Ovaj podatak nije iznenađujući, budući da je praktične kolegije (ZA poduzetništvo) lakše podučavati ukoliko predavač ima praktično iskustvo, dok kolegije, koji se bave istraživanjem poduzetništva i podučavanjem O poduzetništvu kvalitetnije i lakše podučavaju predavači, koji su i istraživači.

Edukacija profesora kritični je element u razvoju uspješnih poduzetničkih programa; profesori trebaju kontinuiranu edukaciju u svojoj karijeri, kako bi bili u stanju pratiti i primjenjivati nove metode podučavanja (Hytti i Gorman, 2006). Iskustvo Durham Business School, koja je u periodu od 1985. do 2000. godine provodila trening programe za nekoliko tisuća profesora u Velikoj Britaniji i svijetu, pokazuje da “dobri” profesori vrlo lagano prihvaćaju poduzetnički koncept te ga ubrzo počinju promatrati kao glavni obrazovni cilj.

3.6 Kako evaluirati programe, kako ocjenjivati studente?

Vrjednovanje poduzetničkoga obrazovanja je dvoznačno i odnosi se na procjenu učinkovitosti programa te načine vrjednovanja osposobljenosti studenata uključenih u poduzetničko obrazovanje (Oberman Peterka, 2008).

Područje evaluacije studenata u poduzetničkim programima priznata je slabost poduzetničkih

programa širom svijeta te se javljaju pritisci u akademskom svijetu za promjenom načina i oblika vrjednovanja u odnosu na tradicionalne sisteme ocjenjivanja (Gibb, 2002). Ukoliko se od vrjednovanja programa očekuje procjena i ocjena u kojoj mjeri su se razvila poduzetnička ponašanja, karakteristike i vještine studenata, tada se mnogi slažu da je to vrlo težak zadatak (Gibb i Cotton, 1998, Gibb, 2002b, Vesper i Gartner, 1997). Iako se smatra da profesori mogu uočiti poduzetničko ponašanje studenata, još uvijek ne postoji zadovoljavajući način na koji bi se to ponašanje mjerilo (Gibb i Cotton 1998, Gibb 2002b).

U rješavanju problema evaluacije poduzetničkih programa postoji nedostatak longitudinalnih istraživanja u području poduzetničkoga obrazovanja i mjerenja učinaka tih programa. Pored longitudinalnog istraživanja, koje je neophodno u davanju odgovora o učincima poduzetničkoga obrazovanja potrebno koristiti i kontrolne grupe, radi usporedbe razvoja studenata koji nisu pohađali poduzetničke programe s onima koji jesu.

Evaluacija poduzetničkih programa je jedna od najintrigantnijih tema istraživanja, s obzirom na raznolikost programa, njihovu definiciju, ciljeve, procese, aktivnosti i rezultate. U literaturi postoji nedostatak istraživanja na ovu temu, ali će potpuno prihvaćanje i akreditacija poduzetničkih programa ovisiti upravo o rješavanju ovoga problema (Gibb i Cotton, 1998).

3.7 Kako riješiti financiranje poduzetničkih programa?

S obzirom na istaknuti značaj poduzetničkog obrazovanja, kako za razvoj pojedinca, tako i za ekonomski razvoj okruženja u kojemu djeluju, osiguravanje financijskih sredstava za organizaciju i provođenje poduzetničkih programa trebala bi biti odgovornost nositelja potražnje za ovim programima (država, poslovna zajednica, studenti).

Većina poduzetničkih programa u Europi je financirana od strane države, dok je u SAD-u prisutnost drugih izvora financiranja puno veća. Europi nedostaje alternativnih izvora financiranja, ali i znanja o takvim mogućnostima. Sami poduzetnički programi, kroz povezivanje s drugim aktivnostima kao npr. pokretanje inkubatora ili drugih infrastrukture, mogu biti izvor dodatnih prihoda visokoškolske

institucije, što može biti motiv više (ali ne i jedini motiv) za njihovo pokretanje. Primjer Hunter Center for Entrepreneurship, pri Strathclyde University u Glasgou u Velikoj Britaniji je impresivan: škotski poduzetnik Tom Hunter je 1996. godine donirao 5 milijuna funti Strathclyde University za osnivanje poduzetničkoga centra. Hunter Centar za poduzetništvo danas je jedan od najpoznatijih poduzetničkih centara u Europi, a Strathclyde University jedno od pionira u pokretanju poduzetničkih programa (Oberman Peterka, 2008).

3.8 Tko su nositelji poduzetničkoga obrazovanja?

Većina je poduzetničkih programa u svijetu nastala u poslovnim školama (ekonomskim fakultetima, unutar sveučilišta). Međutim, pitanje je koliko poslovne škole (ekonomski fakulteti) mogu biti nositelji razvoja poduzetničkoga obrazovanja, s obzirom na njihov fokus na velika i srednje velika poduzeća te analitičko rješavanje problema i nesklonost preuzimanju rizika (Gibb, 2002). Sve češće se javljaju razmišljanja kako je logično mjesto za smještanje poduzetničkih programa i razvoj poduzetničkoga obrazovanja upravo sveučilište, a ne neki od njegovih dijelova (Gibb, 2002, Oberman Peterka, 2008, Oberman Peterka et al, 2012).

Smještanje poduzetničkih programa unutar sveučilišta ima niz prednosti i nedostataka. Prednosti su u tradiciji, ali i izloženosti pritisku za promjene. Sveučilišta su tradicionalne institucije za stvaranje i razmjenu novih znanja. Ona osiguravaju pristup širokom spektru znanja, imaju potencijal za privlačenjem znanstvenika, ali i praktičara, te imaju iskustvo u obrazovanju budućih znanstvenika, što je vrlo važno za razvoj poduzetništva kao znanstvene discipline. Sve je više i pritisaka na sveučilište za konkretnim doprinosom gospodarskom razvoju zajednice u kojoj sveučilište djeluje, a poduzetnički program može biti pokretačka snaga za pragmatičnom institucionalnom promjenom te ga čini važnom komponentom modernoga sveučilišta.

Osnovni nedostaci sveučilišta su njegova birokratiziranost, raširenost unutrašnjih političkih sukoba, nespremnost na prihvaćanje novoga i vrlo spora promjena. Tradicionalna sveučilišta predstavljaju prepreku za razvoj poduzetničkoga obrazovanja jer onemogućavaju inter-disciplinarnost, ne inte-

griraju teoriju i praksu, ne vode brigu o odnosima sa *stakeholder-ima* itd, te je stoga njihova preobrazba neminovna. Kako bi sveučilišta bila nositelji poduzetničkoga obrazovanja, ona moraju postati učeće organizacije, otvorene za učenje na svim razinama i iz svih izvora. Ona trebaju prestati biti "ivory tower" (Etzkowitz et al, citirano kod Blenker et al. 2006) baveći se samo istraživanjem i podučavanjem, nego se trebaju boriti za integraciju i relevantnost znanja što zahtijeva čvršće povezivanje sa zajednicom i sposobnost učenja od zajednice. Stvaranje poduzetničkoga sveučilišta postalo je sastavni dio diskusije o kreiranju politika za razvoj sveučilišta.

U nastavku rada kroz identificirana ključna pitanja za valorizaciju programa poduzetničkoga obrazovanja analizirani su sadržaj, izvedba i pozicioniranost programa poduzetničkoga obrazovanja koji se od kraja 1990-ih godina razvijaju na Sveučilištu J. J. Strossmayera u Osijeku.

4. Slučaj Međunarodnog centra za poduzetničke studije (ICES – International Centre for Entrepreneurial Studies) Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

Edukativni program iz poduzetništva pokrenut je na Ekonomskom fakultetu u Osijeku 1989. godine, kao prvi takve vrste u Jugoslaviji (Singer, Delić, 2011). Nakon nekoliko godina usporenog razvoja zbog Domovinskog rata (1991.-1995.), daljnji razvoj programa nastavljen je 2000. godine kada je pokrenut Poslijediplomski studij Poduzetništvo. Novi početak razvoja poduzetničkoga obrazovanja na Ekonomskom fakultetu u Osijeku temeljio se na jačoj istraživačkoj aktivnosti. Istraživački tim osječkoga Ekonomskog fakulteta započeo je s istraživanjem poduzetništva još krajem 1980-ih godina i održao je taj kontinuitet do danas (kroz projekte financirane od Ministarstva znanosti), ali je istraživačka aktivnost naročito intenzivirana od 2002. godine kada je osječki tim uključen kao GEM Croatia tim u realizaciji godišnjih istraživanja poduzetništva u okviru najvećeg svjetskog istraživačkog projekta o poduzetništvu - Global Entrepreneurship Monitor. Program je redizajniran 2005. godine, u skladu s Bolonjskim procesom što je omogućilo kreiranje obrazovne vertikale iz poduzetništva – preddiplomskog, diplomskog i poslijediplomskog studija. Međunarodna suradnja na Tempus projektu rezul-

tirala je pokretanjem novog doktoralnog programa "Inovativnost i poduzetništvo" 2010. godine, čijim pokretanjem Sveučilište J. J. Strossmayera iz Osijeka postaje jedina visokoobrazovna institucija u Hrvatskoj koja realizira cijelu obrazovnu vertikalu iz poduzetničkoga obrazovanja (Oberman Peterka et al, 2012).

Koncept poduzetničkoga obrazovanja na Ekonomskom fakultetu u Osijeku predstavlja kombinaciju pristupa – obrazovanja "o" poduzetništvu jer naglašava i razvija značaj poduzetništva kao znanstvene discipline te obrazovanja "za" poduzetništvo jer priprema pojedince – polaznike obrazovne vertikale iz poduzetništva za poduzetničko djelovanje u svom okruženju.

Međunarodni centar za poduzetničke studije djeluje pri Sveučilištu J. J. Strossmayera u Osijeku te je na taj način pozicioniran kao centar koji svojim istraživanjima i obrazovnim sadržajima stoji na raspolaganju svim studentima i profesorima sveučilišta. Od 2010. godine počinje se prepoznavati interes među studentima drugih studijskih smjerova i na preddiplomskoj razini studija za poduzetničkim znanjima te kompatibilnost poduzetničkoga obrazovanja s drugim strukturama. Tako je u školskoj 2011./12. kolegij Poduzetništvo³ na Ekonomskom fakultetu u Osijeku, slušalo 20-ak studenata s drugih sastavnica Sveučilišta, koji su ga birali kao izborni sveučilišni kolegij.

Statistički podaci o prethodnom obrazovanju studenata koji upisuju Poslijediplomski studij Poduzetništvo na Ekonomskom fakultetu u Osijeku također govore o interesu za ovom vrstom obrazovanja među studentima različitih disciplina i prethodnoga obrazovanja. Za razliku od 2000. godine kada je bilo 6% studenata neekonomske struke, 2010. godine taj postotak se popeo na 45% studenata, što ukazuje na veliku posvećenost ovog programa obrazovnim potrebama različitih skupina studenata te dugogodišnjem ulaganju u široko razumijevanje poduzetništva i poduzetničkoga obrazovanja.

Poduzetnički programi koji djeluju u okviru ICES-a imaju za cilj osigurati priliku za izgradnju i vježbanje poduzetničkoga ponašanja, osnaživanje poduzetničkih osobina i razvoj poduzetničkih vještina polaznika, primjenjujući pritom različite pedagoške pristupe – dramu, učenje pomoću slučajeva, goste predavače s praktičnim poslovnim iskustvima, podučavanje u timu i dr.

3 Obvezni kolegij za sve studente 2. godine preddiplomskog studija Ekonomskog fakulteta u Osijeku

Predavači se sustavno educiraju, a iskustvo dodatno stječu u radu s poduzetnicima kroz pružanje edukativnih i savjetodavnih usluga vlasnicima malih i srednjih poduzeća, klijentima Centra za poduzetništvo Osijek. Predavački tim predstavlja kombinaciju profesora “za” poduzetništvo i profesora “o” poduzetništvu, uz dugogodišnju kontinuiranu suradnju s gostima predavačima s bogatim poslovnim iskustvom koji najčešće dolaze iz redova alumnija studija.

Evaluacija studenata predstavlja kombinaciju tradicionalnih (testovi, eseji, i dr.) i suvremenih metoda ocjenjivanja (korištenje slučajeva iz prakse, timski projekti i dr.). Procjenu učinkovitosti i kvalitete apsolviranih sadržaja programa kontinuirano rade i studenti, kroz obrasce evaluacije kolegija i predavača koji se potom koriste za unaprjeđenje sadržaja i načina izvođenja pojedinih kolegija i studija u cjelini. Poslijediplomski studij Poduzetništvo i njegovi bivši student (Alumni) sudjelovali su u istraživanju EU⁴ o učincima i utjecaju poduzetničkoga obrazovanja na razvoj kompetencija pojedinaca, njihovu zapošljivost, namjeru pokretanja poslovnoga pothvata te ulogu u društvenom i gospodarskom životu sredine. U istraživanju je korištena i kontrolna skupina studenata završenih studenata drugih poslijediplomskih studija, a istraživanje je obuhvaćalo razdoblje od nekoliko godina kako bi se mogli realno mjeriti učinci poduzetničkoga obrazovanja.

Od samoga početka pokretanja poduzetničkih obrazovnih programa na Ekonomskom fakultetu u Osijeku postojala je jasna usmjerenost na potrebu i značaj diverzifikacije u identifikaciji i prikupljanju financijskih sredstava potrebnih za kvalitetno izvođenje programa. Osim financiranja kroz sredstva resornog Ministarstva znanosti, sredstva su prikupljana kroz školarine studenata, *fund-raising* aktivnosti prema međunarodnim donatorima, EU projekte te komercijalne izvore (*executive* i *in-house* seminare).

Iako je poduzetničko obrazovanje na osječkom sveučilištu pokrenuto u okviru Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, vremenom prerasta okvire Ekonomskoga fakulteta te se kroz Međunarodni centar za poduzetničke studije u sklopu Sveučilišta stvaraju uvjeti za bolju povezanost i umreženost s drugim sveučilišnim sastavnicama i programima. Tako je

doktorski studij (nastao kao rezultat Tempus⁵ projekta) organiziran kao interdisciplinarni sveučilišni doktorski studij, a Ekonomski fakultet u Osijeku predstavlja logističku bazu za provedene studija.

Iskustvo Međunarodnoga centra za poduzetničke studije osječkoga sveučilišta ukazuje na vrlo jasnu pozicioniranost poduzetničkih programa koje ovaj Centar razvija te legitimnost koju potvrđuje dugogodišnji kontinuitet u provođenju edukacije i prihvaćenost među polaznicima različitih prethodnih obrazovnih smjerova.

5. Zaključak

Obrazovanje za poduzetništvo treba osposobiti mlade ljude za snalaženje u nesigurnom i kompleksnom okruženju. Oni moraju naučiti kako definirati probleme te kako stvarati rješenja. Najvažnija uloga poduzetničkoga obrazovanja je razvijanje poduzetničkih vještina, ponašanja i osobina koji će pojedincima osigurati snalaženje u uvjetima velike nesigurnosti i kompleksnosti uvjetovane pritiscima globalizacije na društvo, organizaciju i pojedinca.

Kompetencije identificiranja problema, njihovoga rješavanja i razmjena ideja predstavljaju okosnicu poduzetničkoga obrazovanja i mnogi se slažu da tradicionalno poslovno obrazovanje koje nude poslovne škole treba zamijeniti poduzetničkim jer poduzetničko obrazovanje naglašava imaginaciju, kreativnost i preuzimanje rizika, a tradicionalne poslovne škole su više okrenute kvantitativnim tehnikama upravljanja i odlučivanja, na račun kreativnih vještina.

U znanstvenim diskusijama kao najprirodnije mjesto za razvoj poduzetničkoga obrazovanja ističu se sveučilišta, što potvrđuje i primjer Međunarodnog centra za poduzetničke studije koji djeluje pri Sveučilištu J. J. Strossmayera u Osijeku.

Na temelju izučavanja ključnih pitanja, trendova i smjernica razvoja poduzetničkoga obrazovanja, mogu se identificirati sljedeće preporuke:

Preporuka 1: stvaranje konsenzusa među nositeljima poduzetničkoga obrazovanja oko širokog shvaćanja uloge poduzetničkoga obrazovanja – ne isključivo vezanoga uz malo poduzeće, već važnoga za povećanje kapaciteta pojedinaca i organizacija za suočavanje s nesigurnim i kompleksnim okruženjem u kojem djeluju;

Preporuka 2: izgradnja poduzetničkih obrazovnih programa koji će osposobiti pojedince za poduzetnički pristup životu, odnosno preuzimanje odgovornosti za svoju karijeru, obrazovanje i dr.;

Preporuka 3: ugradnja poduzetništva kao temeljne kompetencije u druge kontekste i obrazovne programe, ne samo one vezane uz *management* i *business*;

Preporuka 4: prihvaćanje legitimnosti poduzetništva kao obrazovnog područja i znanstvene discipline;

Preporuka 5: Ministarstava, Vladine i obrazovne institucije trebaju preuzeti aktivnu ulogu u razvijanju širokoga razumijevanja uloge poduzetnika i

poduzetništva u gospodarstvu i društvu općenito;

Preporuka 6: inicijativa i podrška Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta za razvoj detaljnog pedagoškoga okvira za poduzetničko obrazovanje na različitim razinama obrazovanja;

Preporuka 7: profesionalizacija uloge predavača u poduzetničkom obrazovanju kroz kontinuiranu edukaciju, trening i razvoj predavača radi praćenja i primjene novih metoda poučavanja;

Preporuka 8: uvođenje/legitimizacija statusa predavača iz prakse – profesora ZA poduzetništvo s prethodnim poslovnim iskustvom;

Preporuka 9: apeliranje na primjenu novih sustava vrjednovanja u programima poduzetničkoga obrazovanja koji kombiniraju tradicionalne i suvremene metode ocjenjivanja;

Preporuka 10: jače povezivanje sveučilišta sa zajednicom i razvijanje kapaciteta suradnje i učenja od zajednice.

4 Effects and impact of entrepreneurship programmes in higher education, Brussels, March 2012, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/files/education/effects_impact_high_edu_final_report_en.pdf, 10.05.2013.

5 TEMPUS Joint European Project International Centre for Entrepreneurial Studies (CD_JEP-41014-2006), kojeg su realizirali Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska; University of Turku, Finska; University of Maribor, Slovenija; University of Klagenfurt, Austrija i Durham University, Ujedinjeno Kraljevstvo u razdoblju 2007-2009. Godine (www.ices.hr, 10.05.2013)

LITERATURA

1. Blenker P., Dreisler P., Kjeldsen J. (2006), **Entrepreneurship Education – the New Challenge Facing the Universities, A framework or understanding and development of entrepreneurial university communities**, Department of Management, Working paper, Aarhus School of Business and University of Aarhus, Denmark
2. Brown, C. (2000), **Entrepreneurial Education Teaching Guide**, CELCEE, Digest number 00-7, December
3. Gibb A., Cotton J., **Concept into Practice? The Role of Entrepreneurship Education in schools and further education**, background paper to the conference held at the Department of Trade and Industry, 8 December, Enterprise and Industry Education Unit, Durham University Business School, Durham, 1998
4. Gibb A.A., Creating conducive environments for learning and entrepreneurship Industry and Higher Education, June 2002
5. Gibb A.A., (b) **Creating conducive environments for learning and entrepreneurship**, Industry and Higher Education, June 2002
6. Hannon, P.D., **Philosophies of Enterprise and Entrepreneurship Education and the Challenges for Higher Education in the UK**, The International Journal of Entrepreneurship and Innovation, Volume 6, Number 2, May 2005
7. Holmgren C, From J., **Taylorism of the Mind: entrepreneurship education from a perspective of educational research**, European Educational Research Journal, Volume 4, Number 4, 2005
8. Hytti U., O’Gorman C., **What is “enterprise education”? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programmes in four European countries**, Education and Training, Volume 46, Number 1, 2004
9. Jack S.L., Anderson A.R., **Entrepreneurship education within the enterprise culture, producing reflective practitioners**, International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research, Vol.5, No.3, 1999.
10. Jones C., English J., **A contemporary approach to entrepreneurship education**, Education and Training, Volume 46, Number 8/9, 2004.
11. Katz J.A., **The chronology and intellectual trajectory of American entrepreneurship education 1876-1999**, Journal of Business Venturing, Vol. 18, 2003
12. Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework, European Communities, 2007., http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf (*preuzeto 15.04.2013.*)
13. Levie J., **Entrepreneurship Education in Higher Education in England**, A survey, Department for Education and Employment and London Business School, London, October, 1999
14. McMullan W.E., Long W. A., **Entrepreneurship education in the nineties**, Journal of Business Venturing, Vol. 2, 1987
15. Oberman Peterka, S., **Poduzetnička sveučilišta u funkciji efektivne diseminacije intelektualnog vlasništva sveučilišta**, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2008.
16. Oberman Peterka, S., Singer, S., Alpeza, M., **Poduzetničko obrazovanje – nedostajuća komponenta u stvaranju multidisciplinarnog integriranog sveučilišta**, 1. Znanstvena konferencija Ekonomsko obrazovanje – jučer, danas, sutra, Zagreb, 2012.
17. Ronstadt, R., **The educated entrepreneurs: A new era of entrepreneurial education is beginning**, American Journal of Small Business, 9(4), 1985.
18. Singer, S, Delic, A, (2011), **European Entrepreneurship Educators Program – 3EP**, Book of Proceedings of the I. International Conference on Entrepreneurial Learning, Zagreb
19. Singh R.P, Mage B., **Entrepreneurship education: Is there a Growing Crisis**, USASBE, Orlando, Florida, 2001
20. Vesper K.H., Gartner W.B., **Measuring progress in entrepreneurship education**, Journal of Business Venturing 12, 1997, 403-421
21. Volkmann C., **Entrepreneurship Studies – An Ascending Academic Discipline in the Twenty- First Century**, Entrepreneurial studies in higher education, Higher Education in Europe, European Centre for higher education (UNESCO-CEPES), Volume XXIX, Number 2, 2004
22. Effects and impact of entrepreneurship programmes in higher education, Brussels, March 2012, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/files/education/effects_impact_high_edu_final_report_en.pdf, (*preuzeto 10.05.2013.*)

Sunčica Oberman Peterka
Mirela Alpeza

THE CONCEPT OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION – THE CASE OF INTERNATIONAL CENTRE FOR ENTREPRENEURIAL STUDIES AT THE UNIVERSITY OF JOSIP JURAJ STROSSMAYER IN OSIJEK

ABSTRACT

There is a growing interest at universities, business schools, and public schools all over the world in entrepreneurship education. The most important role of entrepreneurship education is developing entrepreneurial skills, behaviours and qualities that will help individuals cope with highly uncertain and complex environment caused by globalization pressures on the society, organizations and individuals. However, there is still no consensus among the scholars in this field about the concept of entrepreneurship education, which leads to different ideas about what the goal of entrepreneurship education should be, how to organise it, which teaching methods to use, and who is competent and who should participate in the implementation of the programme. Introduction of an increasing number of entrepreneurial programmes has generated a number of important questions which, once answered, will help define the content, and assist in the implementation and organisational positioning of entrepreneurship education within an organisation.

This paper analyses the development and positioning of entrepreneurial programmes developed at the International Centre for Entrepreneurial Studies (ICES) of J. J. Strossmayer University in Osijek.

Keywords: entrepreneurship education, entrepreneurship, university